

Р. А. Степанюк

**ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО У СПРАВАХ
ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ
БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ**

На сьогодні, на жаль, досить розповсюдженими є злочинні посягання на бюджетні фінансові ресурси, що вчинюються службовими особами, до повноважень яких відноситься використання цих коштів. Зазначені діяння, метою яких є збагачення за рахунок бюджету, кваліфікуються, як правило, за ст.ст. 191, 205, 209, 210, 358, 364 або 366 КК України. Серед них найбільш типовими є привласнення бюджетних коштів шляхом зловживання службовим становищем, поєднані з їх використанням усупереч цільовому призначенню, грубим порушенням порядку закупівлі товарів за державні кошти, підробленням документів. Непоодинокими є, також випадки одержання службовими особами хабарів та наступного безгосподарного використання бюджетних ресурсів в інтересах хабародавців.

Сьогодні залишаються невирішеними питання про діяльність слідчого з виявлення причин та умов «бюджетних» злочинів у стадії досудового розслідування, а також здійснення відповідних профілактичних заходів. Наукові розробки з вказаних проблем і відповідні практичні рекомендації до цього часу відсутні, що вказує на їх актуальність.

Отже, метою даного дослідження є розробка криміналістичних рекомендацій щодо профілактичної діяльності в ході здійснення досудового слідства у справах про злочинні посягання на бюджетні кошти при їх використанні уповноваженими службовими особами.

Виходячи з положення про те, що причини конкретного злочину – це ті активні фактори, які викликають у певної особи інтереси, мотиви для його вчинення (суб'єктивна сфера), а умови – відносно пасивні фактори, які сприятливо впливають на розвиток причинного зв'язку [1, с.413], можна визначити основні причини та умови, що сприяють бюджетним злочинам.

Причинами конкретних деліктів можуть виступати: а) незнання, невірне тлумачення винними службовими особами норм бюджетного законодавства, посадових інструкцій; б) зневажливе ставлення винних службових осіб до вимог бюджетного законодавства (правовий нігілізм); в) користь, висунення власних інтересів на перший план (прагнення матеріального комфорту, кар'єризм тощо); г) помилове розуміння інтересів підприємства; ґ) необґрунтована

довірливість, схильність до прийняття рішень і дій «під впливом» інших осіб.

До типових умов, які сприяють вчиненню злочинних діянь із бюджетними коштами, можна віднести такі: а) відсутність або значна недосконалість внутрішнього контролю за дотриманням бюджетного законодавства; б) недосконалість зовнішнього контролю за дотриманням бюджетного законодавства або неналежний нагляд з боку відповідного прокурора; в) необґрунтована м'якість службових осіб щодо підлеглих при вирішенні питання про притягнення їх до відповідальності за вчинені бюджетні правопорушення; г) некомпетентність бухгалтерів та/або юристконсультів; ґ) неналежна організація вивчення службовими особами, які використовують бюджетні кошти, чинного бюджетного законодавства та своїх обов'язків; д) недостатня виховна та роз'яснювальна робота зі службовими особами, які використовують бюджетні кошти, з боку вищих керівників; е) незаконні накази керівництва; ж) вчинення злочинів з боку інших осіб (наприклад, давання хабара); з) прорахунки у складанні штатних розписів і розподілі функцій між різними службовими особами.

Аналіз судово-слідчої практики дозволяє стверджувати, що слідчі не використовують більшість із можливих процесуальних та криміналістичних засобів щодо виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів. У більшості випадків профілактичні завдання частково ставились і вирішувались лише під час проведення допитів, призначення документальних ревізій і судово-економічних експертиз, а також в ході аналітичної діяльності з вивчення документів. Результатом поверхового підходу є незадовільне становище у сфері діяльності слідчих відповідно до ст.ст. 23, 23¹ КПК України у справах про зазначені злочини.

Передусім відзначимо, що слідчому необхідно використовувати якнайбільше з передбачених кримінально-процесуальним законодавством засобів для здійснення профілактичної діяльності. Суттєве значення для неї можуть мати й організаційні непроцесуальні заходи. Доречно також відзначити, що профілактичні завдання мають ставитись і виконуватись при проведенні будь-якої слідчої дії. Зазначена діяльність може бути ефективною лише за умови комплексного підходу, тобто використання всіх вказаних вище можливостей у взаємозв'язку.

Після того, як будуть встановлені причини та умови, що сприяли вчиненню бюджетного злочину, слідчий зобов'язаний винести подання в порядку ст.23¹ КПК України. Ця діяльність також має певну специфіку.

Так, суттєвим аспектом є необхідність вжиття відповідних заходів безпосередньо в установі, підприємстві, організації, де було вчинено злочин. На практиці подання в таких випадках, як пра-

вило, направляється до керівника цієї установи, причому адресатом є сам обвинувачений, який продовжує перебувати на посаді під час розслідування. На наш погляд, таке подання необхідно направляти до вищого органу (посадової особи). В ньому, залежно від виявлених конкретних причин та умов злочину, можна вказувати на вжиття таких заходів: а) налагодити належний контроль з боку вищестоящих службових осіб або спеціалізованих контрольних підрозділів за діяльністю службових осіб нижчого рівня, які використовують бюджетні кошти; б) зобов'язати вищестоящих службових осіб вживати належних заходів щодо підлеглих при вирішенні питання про притягнення їх до відповідальності за вчинені бюджетні правопорушення; в) притягти до дисциплінарної відповідальності конкретних службових осіб, які зобов'язані перевіряти дотримання встановлених правил при здійсненні операцій з бюджетними коштами вищими керівниками (бухгалтери, юрисконсульти); г) організувати регулярне належне підвищення кваліфікації особами, відповідальними за дотримання бюджетного законодавства; ґ) організувати постійне інформування відповідних службових осіб про зміни в бюджетному законодавстві; д) вжити конкретних заходів щодо організації періодичних перевірок знання відповідальними за дотримання бюджетного законодавства особами своїх обов'язків, а також вимог законодавства; е) організувати якісний кадровий відбір на відповідні посади; є) організувати належну виховну та роз'яснювальну роботу з особами, до повноважень яких належить використання бюджетних коштів з боку вищого керівництва; ж) передбачити у штатному розписі посади, відсутність яких сприяла вчиненню злочину; з) перерозподілити обов'язки між службовими особами з метою взаємного контролювання; и) звільнити з посад осіб, які віддавали незаконні накази; і) розробити внутрішні інструкції щодо ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності, діловодства; к) провести зібрання трудового колективу й обговорити винесене подання та запропоновані заходи.

При направленні подання до органів казначейства можна вказати такі заходи щодо усунення умов, які сприяли вчиненню бюджетного злочину: а) притягти до дисциплінарної відповідальності осіб, які виявили неналежне ставлення до своїх обов'язків щодо здійснення попереднього контролю за спрямуванням бюджетних коштів; б) розробити нові (змінити, удосконалити) інструкції щодо функцій спеціалістів казначейства з контролю за цільовим спрямуванням бюджетних коштів розпорядниками і одержувачами; в) розробити конкретні заходи щодо взаємного інформування працівників казначейства та клієнтів; г) провести зібрання трудового колективу й обговорити винесене подання і запропоновані заходи.

Якщо подання направляється до банку, то в ньому вказуються заходи, спрямовані на усунення порушень, які були умовами, що сприяли вчиненню злочинів. Ці порушення, як правило, вчиняються при здійсненні операцій із перерахування бюджетних коштів, одержаних для виконання цільової бюджетної програми, і полягають у недотриманні банком вимог інструкцій з безготівкових розрахунків. У зв'язку з цим, слідчому слід вказати на необхідність вжиття керівництвом банку заходів щодо: а) притягнення винних працівників до дисциплінарної або матеріальної відповідальності; б) роз'яснення працівникам вимог нормативних актів, які регламентують порядок проведення банківських операцій, організації підвищення кваліфікації тощо; в) обговорення подання на зібранні трудового колективу; г) розробки додаткових інструкцій з проведення операцій із бюджетними коштами.

Вчиненню деяких злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів, можуть сприяти недоліки в діяльності колегіальних органів (в основному місцевих рад), а також контрольно-реєстраційних органів.

Якщо подання направляється до місцевої ради, то в ньому можна вказати такі заходи: а) обговорити подання на засіданні ради; б) притягнути до дисциплінарної відповідальності службових осіб, дії яких сприяли вчиненню злочину; в) вирішити питання щодо скасування рішення ради (те, яке сприяло вчиненню злочину); г) вирішити питання щодо прийняття рішення ради (те, яке усуне умови, що сприяли вчиненню злочину).

У поданні до органу юстиції може виникнути потреба запропонувати такі заходи, спрямовані на усунення умов, що сприяли вчиненню злочину: а) застосувати заходи дисциплінарного покарання щодо осіб, які зареєстрували незаконний нормативно-правовий акт; в) розробити нові (змінити, удосконалити, доповнити) інструкції з проведення реєстрації виданих нормативно-правових актів у бюджетній сфері; г) розробити і впровадити порядок передавання до правоохоронних органів (прокуратури, ОВС, СБ України) інформації та матеріалів у випадку надходження до органу нормативно-правового акта, який змінює доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку*; д) обговорити подання на зібранні трудового колективу.

Відомо, що профілактична діяльність слідчого не обмежується виконанням вимог ст. 23¹ КПК України. У ході досудового розслідування слід пам'ятати про необхідність недопущення вчинення інших злочинів обвинуваченими та іншими суб'єктами процесу. У зв'язку з тим, що під час розслідування злочинів, пов'язаних із не-

---

* У такому випадку подання доцільно спрямувати і до відповідного правоохоронного органу для вжиття сумісних заходів.

законним використанням бюджетних коштів, непоодинокими є факти протидії встановленню істини, в тому числі і шляхом злочинних дій, вважаємо доцільним підкреслити можливість здійснення слідчим таких профілактичних заходів, як відсторонення обвинуваченого від посади на час розслідування в порядку, передбаченому ст.147 КПК України та роз'яснення службовій особі під час допиту як підозрюваного або обвинуваченого, що вона може вчинити злочин (ст.ст. 364, 365, 386 КК України), якщо протидіятиме розслідуванню [2, с.60–64, 185–191].

Із проведеного дослідження можна зробити такі висновки: а) питання профілактичної діяльності слідчого у справах про злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, до цього часу до кінця не досліджено; б) причинами зазначених злочинів є певні негативні якості особистості винних службових осіб, а умовами – відхилення, недоліки у нормальному процесі фінансово-господарської та/або управлінської діяльності в сфері використання бюджетних коштів; в) специфіка причин та умов, що сприяли вчиненню таких злочинів, обумовлює необхідність визначення в поданні в порядку ст.23¹ КПК України певних заходів профілактичного характеру.

Подальші пошуки у даному напрямку можуть бути спрямовані на дослідження слідчо-судової практики боротьби зі злочинами в бюджетній сфері, удосконалення викладених та розробку нових наукових і практичних рекомендацій щодо профілактики зазначених деліктів.

Список літератури: 1. Протидія економічній злочинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.Лі. Степанюк, І.М. Зарезька, Едвард Картер, Ричард Ворнер. Х., 2004. 2. Криміналістична профілактика економічних злочинів: науково-практичний посібник / Кол. авт.: С.В. Веліканов, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель та ін. / За ред. д-ра юрид. наук, проф. В.А. Журавля). Х., 2006.

Надійшла до редколегії 15.06.06

І. М. Осика

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВИКОРИСТАННЯ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ ПРИ ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Використання підроблених документів є невід'ємним елементом злочинних технологій збагачення у сфері підприємництва. У механізмі таких злочинів, як шахрайство (ст.190 КК), привласнення, розтрата, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ст.191 КК), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст.222 КК), ухилення від сплати податків (ст.212 КК) та деяких інших підроблені документи виступають єдиним або найбільш розповсюдженим засобом досягнення злочинної мети – незаконного заволодіння майном або одержання незаконного доходу іншим шляхом. Фактично, використання підроблених документів слугує